

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΜΣ “Οικονομική Επιστήμη” (MPhil in Economics)

Course: Η Πολιτική Οικονομία του Finance

The Political Economy of Finance

Νίκος Στραβελάκης με Νίκο Θεοχαράκη

Nikos Stravelakis with Nicholas J. Theocarakis

Χειμερινό εξάμηνο 2022-2023

Academic semester 2022-2023

Μάθημα 12^ο

**Το Finance στη Μαρξιστική Παράδοση τον 20ο Αιώνα και οι Σύγχρονες Θεωρίες
«Χρηματοπιστικοποίησης» (μέρος Α)**

**Nikos Stravelakis
ΤΟΕ ΕΚΠΑ**

Σκοπός και Περιεχόμενα

Η μεγέθυνση του Χρηματοπιστωτικού κλάδου την εποχή του νεοφιλελευθερισμού δεν επηρέασε μόνο τα νεοκλασικά οικονομικά στην ερμηνεία της κρίσης του 2008 όπως είδαμε στο προηγούμενο μάθημα.

Ένα σημαντικό μέρος της Κλασικής, Κεϋνσιανής και Μαρξιστικής σκέψης επιχειρηματολογεί (από διαφορετικές οπτικές γωνίες) ότι ο καπιταλισμός του 21^{ου} αιώνα έχει λίγα έως ελάχιστα κοινά με τον καπιταλισμό του 19^{ου} και ότι ο βασικός διαφοροποιητικός παράγοντας είναι η διάχυση και επέκταση του Finance σε όλες τις σφαίρες της οικονομικής δραστηριότητας ή/και σε όλες τις κοινωνικές τάξεις.

Έτσι η κρίση του 2008 είναι, για τις θεωρίες αυτές, η πρώτη κρίση του «χρηματιστικοποιημένου καπιταλισμού» παρά 1^η καπιταλιστική κρίση του νέου αιώνα.

Στο μάθημα θα προσπαθήσω να δώσω μια ιστορική διάσταση σε αυτές τις θεωρίες πηγαίνοντας σε αναζητήσεις με ανάλογο περιεχόμενο στις αρχές του περασμένου αιώνα, την «υπόθεση της χρηματοπιστωτικής αστάθειας» που είδαμε την προηγούμενη φορά αλλά τη συζήτηση για το «μονοπωλιακό καπιταλισμό» τη δεκαετία του 1960..

Στο σημερινό μάθημα θα δούμε τις θεωρίες χρηματιστικοποίησης που πηγάζουν απ' ευθείας από τις θεωρίες μονοπωλίου και υποκατανάλωσης

Βέβαια υπάρχουν και σύγχρονες θεωρίες στις περισσότερες περιπτώσεις πολύ διαφορετικές από τους ιστορικούς τους προκατόχους. Σε αυτό ρόλο έχει παίξει η συζήτηση για το χρήμα στο Marx που ξεκίνησε με το βιβλίο της Suzanne de Brunoff "Marx on Money" (1967), η υιοθέτηση της υπόθεσης της ενδογενούς προσφοράς χρήματος από Μετακεϋνσιανούς οικονομολόγους όπως ο Hyman Minsky και η διάδοση της χρηματικής εκδοχής της εργασιακής θεωρίας της αξίας (Money Equivalent Labor Theory of Value –MELT). Κάποιες από αυτές τις θεωρίες θα τις δούμε στο επόμενο μάθημα

Το Finance και η «Αντιπαράθεση για τη Κατάρρευση»

Η αναφορά στο θέμα θα βασιστεί στο άρθρο μου «From Luxemburg to Sweezy: Notes on the Intellectual Influence of Hilferding's *Finance Capital*» στο συλλογικό τόμο «Rudolf Hilferding: What we still have to learn from his legacy?» (2022-23 – 2η Έκδοση)

Στο μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα υπήρξε μια έντονη συζήτηση για την επίδραση του Finance στη φυσιογνωμία και τη δυναμική του καπιταλισμού στο σύνολο της κλασικής, μαρξιστικής και Κεϋνσιανής οικονομικής και πολιτικής σκέψης.

Η συζήτηση ξεκίνησε με το τέλος της «μακράς κρίσης» (1896) και το σχηματισμό των μεγάλων εργατικών κομμάτων στην Ευρώπη με κλασικότερο παράδειγμα το Γερμανικό SPD.

Τότε προβλήθηκε με ένταση το επιχείρημα ότι ο καπιταλισμός, αφού ξεπέρασε τη «μακρά κρίση», δεν πρόκειται να καταρρεύσει. Άρα το καλύτερο που έχει να κάνει η εργατική τάξη και τα κόμματά της είναι να εξασφαλίσουν το μεγαλύτερο δυνατό μερίδιο της καπιταλιστικής οικονομικής μεγέθυνσης.

Αυτή η αντιπαράθεση συνεπήρε το σύνολο των τάσεων της 2ης διεθνούς και έμεινε στην ιστορία ως η «Αντιπαράθεση για τη Κατάρρευση» (The Breakdown Debate)

Η συζήτηση ήταν εν πολλοίς αδιέξοδη μέχρι την έκδοση του βιβλίου του Rudolf Hilferding “Finance Capital” που βγήκε στη Βιέννη το 1910.

Το βασικό του επιχείρημα ήταν ότι ο καπιταλισμός είχε αλλάξει από την εποχή του Marx.

Με τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου ο καπιταλιστικός ανταγωνισμός σταδιακά θα εξαλειφθεί.

Το επιχείρημα είναι το ακόλουθο. Οι συγκεντρωμένες και εξαιρετικά υψηλής οργανικής σύνθεσης κεφαλαίου βιομηχανίες αναμένεται να αναπτυχθούν και να αποτελέσουν ένα αυξανόμενο κομμάτι της οικονομίας. Αυτές οι οντότητες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από εξωτερική χρηματοδότηση γιατί η ίδρυση και η ανάπτυξή τους απαιτούν μεγάλα ποσά χρηματικού κεφαλαίου. Για το λόγο αυτό, η συγκέντρωση κεφαλαίου πηγαίνει χέρι-χέρι με τη συγκέντρωση των τραπεζών (Hilferding 1981, σ. 99).

Οι συγκεντρωμένες τράπεζες βρίσκουν στις συγκεντρωμένες επιχειρήσεις νέες ευκαιρίες κέρδους. Μέσα από το χρηματιστήριο, ειδικά τα IPOs, και τις αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου, προσπορίζονται το «κέρδος των υποστηρικτών» (promoters' profit). Το τελευταίο υπολογίζεται αφαιρώντας τις εταιρικές ταμειακές ροές που προεξοφλούνται με το επιτόκιο ή το συντελεστή μερισματοπόδοσης από τις ίδιες ροές προεξοφλούμενες με το μέσο ποσοστό κέρδους (Hilferding 1981, σελ. 112). Επειδή το ποσοστό κέρδους θεωρείται μεγαλύτερο από το επιτόκιο οι τράπεζες αναμένουν σημαντικά κέρδη από αυτά τα εγχειρήματα. Καθώς αυτές οι επιχειρηματικές πράξεις αυξάνουν σε αριθμό και αξία το βιομηχανικό και χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο συγχωνεύονται σχηματίζοντας αυτό που ο Hilferding ονομάζει «χρηματοδοτικό κεφάλαιο» (Finance Capital).

Δηλαδή, το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο γίνεται ο κύριος μέτοχος τόσο των επιχειρήσεων όσο και των τραπεζών. Ως εκ τούτου, δεν έχει λόγο να προωθήσει τον ανταγωνισμό τιμών και πολλούς λόγους να τον περιορίσει δημιουργώντας καρτέλ και τραστ.

Το όλο αναλυτικό σχήμα βασίζεται σε δύο συνδεδεμένες κομβικές υποθέσεις, **1) οι νέες επενδύσεις έχουν ποσοστό κέρδους ίσο ή μεγαλύτερο από το υφιστάμενο ποσοστό κέρδους** (Τι σημαίνει αυτό για τη θεωρία της αξίας και τη θεωρία του ανταγωνισμού;), **2) οι συντελεστές προεξόφλησης κοινών και προνομιούχων μετοχών είναι σταθεροί ή αργά μεταβαλλόμενοι**

Αυτό όμως που πραγματικά «κέρδισε» τόσο την κεντρώα φράξια της 2^{ης} διεθνούς (Kautsky, Bauer) αλλά και τμήμα της αριστερής πτέρυγας (Λένιν) ήταν τα συμπεράσματα του βιβλίου.

Ο λόγος ήταν ότι κατέληγε σε δύο διακριτά συμπεράσματα που άφηναν περιθώριο για την δικαιολόγηση των πολιτικών επιδιώξεων και των δύο τάσεων.

Το πρώτο ήταν ότι με τη διάδοση των καρτέλ και των τραστ ο ανταγωνισμός καταργείται, το ποσοστό κέρδους σταματά να πέφτει, οι κρίσεις, που περιορίζονται στις κρίσεις «υπερπαραγωγής» (για το βαρύγδουπο του πράγματος τις ονόμαζαν κρίσεις «υπερ-συσσώρευσης») παύουν και το σύστημα οδηγείται σε ένα «οργανωμένο στάδιο». Χαράς ευαγγέλια για τον Κάουτσκι και τους οπαδούς του κοινοβουλευτικού δρόμου. Θεωρούσαν ότι με την επικράτηση του «οργανωμένου σταδίου» το «κοινωνικά συνειδητοποιημένο προλεταριάτο» δεν θα είχε παρά να καταργήσει τις σχέσεις ιδιοκτησίας και να έχει έτοιμη στα χέρια του τη σοσιαλιστική οικονομία.

Υπήρχε όμως και **δεύτερο συμπέρασμα**. Αυτό λέει ότι τα υπερκέρδη των «μονοπωλίων» θα συσσωρεύονταν εντός των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Ως εκ τούτου θα αναζητούσαν διέξοδο σε υπανάπτυκτες χώρες αποικίες και μισο-αποικίες είτε με τη μορφή εξαγωγών είτε με τη μορφή άμεσων επενδύσεων (**γιατί;**). Ο Λένιν συνδύασε αυτό το δεδομένο με το επιχείρημα που ανέπτυξε ο φιλελεύθερος οικονομολόγος John Hobson στο βιβλίο του «Ιμπεριαλισμός». Η δημιουργία μονοπωλίων και καρτέλ για τον Λένιν θα οδηγήσει σε έναν ανταγωνισμό των αναπτυγμένων καπιταλιστικών - Ιμπεριαλιστικών χωρών για αποικίες και ζώνες επιρροής. Σε αυτό το περιβάλλον η επανάσταση κυρίως θα προκύψει είτε από την αυξανόμενη αντιπαράθεση ανάμεσα στις Ιμπεριαλιστικές χώρες και τον Ιμπεριαλιστικό πόλεμο είτε από τον αγώνα των λαών σε αποικίες και μισο-αποικίες για την απελευθέρωση από τον Ιμπεριαλιστικό ζυγό.

Τα βολικά συμπεράσματα έκαναν το Finance Capital κυριαρχήσει στην οικονομική σκέψη ολόκληρης της Αριστεράς της εποχής. **Μοναδική εξαίρεση η Ρόζα Λούξεμπουργκ.**

Το επιχείρημά της ήταν ότι η «οικονομική κατάρρευση» είναι «the granite foundation of [the] objective historical necessity' of socialism».

Όμως θεωρούσε ότι η οικονομική κατάρρευση δεν μπορεί να είναι το προϊόν της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους. Γράφει χαρακτηριστικά: 'a collapse of capitalism due to the falling rate of profit would take a very long time, probably as long as the cooling-down of the sun'

Έτσι μπήκε σε μια αναζήτηση μιας θεωρίας «πραγμάτωσης της υπεραξίας» θεωρώντας ότι υπήρχε αντίφαση ανάμεσα στην ανάλυση του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου με την αρμονική μεγέθυνση που περιγράφεται στα σχήματα αναπαραγωγής του δεύτερου τόμου.

Ο λόγος μάλλον ήταν ότι δεν είχε σε γνώση της τα *Grundrisse* και έτσι δεν καταλάβαινε ότι η «ενεργός ζήτηση» που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον δανεισμό και τη πίστη (γιατί;) δεν είναι κομμάτι της ανάλυσης στους δύο πρώτους τόμους του Κεφαλαίου. Οι δύο πρώτοι τόμοι πραγματεύονται το «capital in general», δηλαδή γίνεται με βάση τις κοινωνικές τάξεις και όχι τον ανταγωνισμό εντός των κοινωνικών τάξεων.

Παρόλο που στο μεταξύ κυκλοφόρησε το βιβλίο του Rosdolsky "The Making of Marx's Capital" (1968) που ξεκαθαρίζει αυτά τα θέματα, ακόμα και σήμερα γύρω από αυτό το επιχείρημα αναπτύσσονται θεωρίες για μια «νέα ανάγνωση του κεφαλαίου», θεωρίες απροσδιοριστίας του επιτοκίου, κλπ..

Γυρνώντας στη Λούξεμπουργκ,

Προσπαθώντας να συνδυάσει μια θεωρία «πραγμάτωσης» (realization) με την «οικονομική κατάρρευσης» κατέληξε σε μια θεωρία υποκατανάλωσης. Το βασικό της επιχείρημα ήταν ότι η πραγμάτωση της υπεραξίας απαιτούσε τη ζήτηση από μη καπιταλιστικές χώρες και περιοχές διαφορετικά η παραγωγή θα μείνει απούλητη. Άρα όσο οι μη καπιταλιστικές περιοχές θα μειώνονται με την επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής τόσο το σύστημα θα πλησιάζει την οικονομική κατάρρευση.

Το συμπέρασμα βασίζεται στην υπόθεση ότι οι καπιταλιστές δεν έχουν κίνητρο να κλείσουν το χάσμα ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση επενδύοντας και αυξάνοντας την παραγωγική δυναμικότητα. Αυτό συμβαίνει γιατί, έτσι πραγματώνουν ο ένας την υπεραξία του άλλου χωρίς να αυξάνουν την υπεραξία της αστικής τάξης στο σύνολό της. Είναι μια ξεκάθαρα λανθασμένη θεωρία αφού θεωρεί το σύνολο της αστικής τάξης σαν ένα μοναχικό καπιταλιστή, όπως επισημαίνει ο Νικολάι Μπουχάριν.

Η Λούξεμπουργκ δεν κατάφερε να πείσει ούτε το φυσικό της σύμμαχό της στη διεθνή τον Λένιν για τα λεγόμενά της όπως φαίνεται στο ακόλουθο απόσπασμα. **«Διάβασα το τελευταίο βιβλίο της Rosa «Κεφαλαιακή Συσσώρευση». Έπεσε σε τρομερή σύγχυση. Έχει παρερμηνεύσει το Marx. Είμαι ευτυχής που ο Pannekoek, ο Eckstein και ο Otto Bauer καταδίκασαν ομόφωνα τις θέσεις της και είπαν εναντίον της αυτά που είχα πει ενάντια στους Ναρόντικους στα 1890» (Lenin, Collected Works Volume 35 1913, 90).»**

Το αποτέλεσμα ήταν ή «κεντρώα φράξια» να κυριαρχήσει βάζοντας την όποια συζήτηση για τις οικονομικές κρίσεις στο περιθώριο. Στη θέση της πρόβαλε μια θεωρία απλών διακυμάνσεων λόγω δυσανάλογης μεγέθυνσης των τομέων I και II.

Αυτό έγινε με ένα άρθρο του Otto Bauer (1913). Το επιχείρημα του άρθρου αναπτύσσεται με μια προσομοίωση που υποθέτει: (1) ότι το σταθερό κεφάλαιο αυξάνεται δύο φορές περισσότερο από το μεταβλητό κεφάλαιο, η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου αυξάνεται και ο ρυθμός το κέρδος πέφτει, (2) οι καπιταλιστές αποταμιεύουν/επενδύουν ένα μέρος της υπεραξίας τους στα Τμήματα I και II προκειμένου να διατηρηθεί αυτός ο ρυθμός συσσώρευσης και (3) κατά συνέπεια, και τα δύο τμήματα (I και II) αναπτύσσονται αναλογικά.

Μετά από επτά (7) επαναλήψεις, το αποτέλεσμα δεν έδειξε μη πραγματοποιηθείσα αξία παραγωγής που να απαιτεί ζήτηση από μη καπιταλιστικές περιοχές. Ταυτόχρονα, η μάζα των κερδών αυξάνεται, παρόλο που το ποσοστό κέρδους πέφτει. Ο Bauer νόμισε ότι είχε σκοτώσει «two birds with one stone».

Year	c	v	k	ac	av	AV	k/s	ac+av/s	c/v	r
1	200.000	100.000	75.000	20.000	5.000	400.000	75,00%	25,00%	2	33,33%
2	220.000	105.000	77.750	22.000	5.250	430.000	74,05%	25,95%	2,095238	32,31%
3	242.000	110.250	80.538	24.200	5.513	462.500	73,05%	26,95%	2,195011	31,30%
4	266.200	115.763	83.354	26.620	5.788	497.725	72,00%	28,00%	2,299536	30,31%
5	292.820	121.551	86.191	29.282	6.078	535.921	70,91%	29,09%	2,409037	29,33%
6	322.102	127.628	89.037	32.210	6.381	577.358	69,76%	30,24%	2,523753	28,38%
7	354.312	134.010	91.878	35.431	6.700	622.331	68,56%	31,44%	2,643932	27,44%

Year	c	v	k	ac	av	AV	k/s	ac+av/s	c/v	r
20	1.223.182	252.695	117.742	122.318	12.635	1.728.572	46,59%	53,41%	4,840546	17,12%
21	1.345.500	265.330	117.513	134.550	13.266	1.876.160	44,29%	55,71%	5,071048	16,47%
22	1.480.050	278.596	116.661	148.005	13.930	2.037.243	41,87%	58,13%	5,312526	15,84%
23	1.628.055	292.526	115.094	162.805	14.626	2.213.107	39,34%	60,66%	5,565504	15,23%
24	1.790.860	307.152	112.709	179.086	15.358	2.405.165	36,69%	63,31%	5,830528	14,64%
25	1.969.947	322.510	109.390	196.995	16.125	2.614.967	33,92%	66,08%	6,108172	14,07%
26	2.166.941	338.635	105.010	216.694	16.932	2.844.212	31,01%	68,99%	6,399037	13,52%
27	2.383.635	355.567	99.425	238.364	17.778	3.094.770	27,96%	72,04%	6,703753	12,98%
28	2.621.999	373.346	92.478	262.200	18.667	3.368.690	24,77%	75,23%	7,02298	12,46%
29	2.884.199	392.013	83.992	288.420	19.601	3.668.225	21,43%	78,57%	7,357407	11,97%
30	3.172.619	411.614	73.771	317.262	20.581	3.995.846	17,92%	82,08%	7,70776	11,48%
31	3.489.880	432.194	61.596	348.988	21.610	4.354.269	14,25%	85,75%	8,074796	11,02%
32	3.838.868	453.804	47.227	383.887	22.690	4.746.476	10,41%	89,59%	8,45931	10,57%
33	4.222.755	476.494	30.394	422.276	23.825	5.175.744	6,38%	93,62%	8,862135	10,14%
34	4.645.031	500.319	10.800	464.503	25.016	5.645.669	2,16%	97,84%	9,284141	9,72%
35	5.109.534	525.335	0	510.953	26.267	6.160.204	0,00%	102,26%	9,726243	9,53%

Στην πραγματικότητα η προσομοίωσή του ήταν παραπλανητική αλλά αυτό αποδείχθηκε κάπου 25 χρόνια αργότερα από τον Grossman.

Ο δείκτης (k/s) είναι ο συντελεστής κατανάλωσης των καπιταλιστών (κατανάλωση προς κέρδη) και ο δείκτης (ac+av)/s είναι ο συντελεστής αποταμιεύσεων των καπιταλιστών από τα κέρδη τους που επανεπενδύονται καθ' υπόθεση. Όπως βλέπουμε παρόλο που η κατανάλωση των καπιταλιστών συνεχίζει να αυξάνει ως απόλυτο μέγεθος πέφτει ως ποσοστό των κερδών (υπεραξίας) από 75% σε 68,56% (στήλη k/s).

Ο συμπληρωματικός πίνακας ξεκινά από την εικοστή επανάληψη για οικονομία χώρου. Ξεκινάμε από την περίοδο 20 διότι είναι το ανώτατο σημείο της καπιταλιστικής κατανάλωσης, στη συνέχεια η κατανάλωση δεν μειώνεται μόνο ως ποσοστό της συνολικής υπεραξίας αλλά και ως απόλυτο νούμερο. Στην περίοδο 35 δε η κατανάλωση των καπιταλιστών πέφτει στο μηδέν (σκιασμένη σειρά).

Ο Grossman οριοθέτησε έτσι μια διαφορετική Μαρξιστική θεωρία των κρίσεων που πηγάζει από τις αντιθέσεις του κινήτρου του κέρδους (δηλαδή το νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους) που παράγει μια δυναμική «μακρών κυμάτων» όπως αυτή που είδαμε στο πρώτο μας μάθημα και θα ξαναδούμε στα δύο επόμενα.

Στο πλαίσιο αυτό οριοθέτησε τη σχέση της καπιταλιστικής κρίσης με το Finance και τη πίστη όπως φαίνεται στο ακόλουθο απόσπασμα από το Μαρξ και τις «Θεωρίες για την Υπεραξία»:

«Εξετάζοντας γιατί η γενική πιθανότητα κρίσης εξελίσσεται σε μια πραγματική κρίση είναι περιττό να απασχολείται κανείς με μορφές κρίσης που αναδύονται από τη λειτουργία του χρήματος ως μέσου πληρωμών [δηλαδή τη πίστη και τη μόχλευση-HG]. Αυτός είναι και ο λόγος που οι οικονομολόγοι αρέσκονται να επιχειρηματολογούν ότι αυτή η προφανής μορφή είναι η αιτία των κρίσεων». (Marx, Theories of Surplus Value part 2 1969, 514-5)

Αυτή η διαπίστωση θα είναι και η αφετηρία για την προσπάθεια ολοκλήρωσης της μαρξιστικής θεωρίας των κρίσεων με εκείνη του Finance.

Για την ώρα να επισημάνουμε ότι το βιβλίο του Grossman παρόλο που ξεσήκωσε θόρυβο δεν επηρέασε σχεδόν καθόλου τη συζήτηση στην αριστερά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης. Παράλληλα η ολοκλήρωση της μελέτης των Grundrisse και η κατανόηση του πλάνου του Μαρξ για το Κεφαλαίου θα περίμενε το βιβλίο του Rosdolsky που βγήκε κάπου 40 χρόνια αργότερα (1968).

Έτσι οι θεωρίες δυσανάλογης μεγέθυνσης και το σχήμα του Hilferding κυριάρχησαν για μια κρίσιμη 20ετία μέχρι τη μεγάλη ύφεση έδωσαν τη θέση τους σε θεωρίες υποκατανάλωσης.

Moszkowska και Sweezy

Η Μεγάλη Ύφεση άλλαξε τα δεδομένα στην αριστερά και συνολικά.

Ο λόγος πέρα από την ένταση της κρίσης και τις πολιτικές αναταράξεις που έφερε ήταν και η κατηγορηματική δήλωση του Hilferding στο συνέδριο του SPD στο Αμβούργο το 1927 ότι η οικονομική κατάρρευση του καπιταλισμού δεν κάνει νόημα και είναι αδύνατη.

Η Comintern μέσω του Varga (1935) στράφηκε προς τη θεωρία της Λούξεμπουργκ χωρίς να μνημονεύει την ίδια ή τα βιβλία της. Όμως ως συνήθως το αναλυτικό επιχειρήμα είναι απροσδιόριστο. Υποστήριξε ότι η ύφεση ήταν αποτέλεσμα της μείωσης της «αγοραστικής δύναμης έναντι της επέκτασης της παραγωγικής ικανότητας». Ωστόσο, τόσο η «γενική κρίση» όσο και οι βραχυπρόθεσμες οικονομικές διακυμάνσεις οφείλονται στον ίδιο παράγοντα: τη σχέση της αγοραστικής δύναμης με την παραγωγική ικανότητα (Varga 1934). **Δεν γίνεται οι ίδιοι προσδιοριστικοί παράγοντες να καθορίζουν τόσο την τάση όσο και τις διακυμάνσεις**

Το επιχειρήμα της «υποκατανάλωσης» πήρε ουσιαστικό περιεχόμενο με τις εργασίες της Natalie Moszkowska.

Το βασικό της επιχειρήμα ήταν ότι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου δεν αυξάνει ούτε στον ανταγωνιστικό ούτε στο μονοπωλιακό καπιταλισμό. Ο λόγος είναι ότι (όπως και στο Hilferding) οι επιχειρήσεις δεν έχουν λόγο να υιοθετήσουν επενδύσεις με χαμηλότερο ποσοστό κέρδους σε μεταβατικές τιμές. Τη δεκαετία του 1960 ο Ιάπωνας μαρξιστής οικονομολόγος Nobuo Okishio έδειξε και μαθηματικά ότι η υπόθεση αυτή ισχύει.

Η Moszkowska και ο Okishio έχουν δίκιο αλλά δίκιο έχει και ο Μαρξ.

Ο λόγος είναι ότι η Moszkowska όπως ο Okishio αλλά και ο Hilferding αποδέχονται τη νεοκλασική υπόθεση του τέλειου ανταγωνισμού. Στον τέλειο ανταγωνισμό οι επιχειρήσεις είναι παραλήπτες τιμών και δεν έχουν κάποιο λόγο να εφαρμόσουν τεχνικές με χαμηλότερο ποσοστό κέρδους αφού σε αυτό το φαντασιακό περιβάλλον κανείς δεν πρόκειται να επιτεθεί στο μερίδιο αγοράς τους.

Όμως στη κλασική πολιτική οικονομία και τον Μαρξ δεν ισχύει ο τέλειος ανταγωνισμός. Αντίθετα ο ανταγωνισμός είναι ένας διαρκής πόλεμος με όπλο τις τιμές. Επομένως οποιαδήποτε τεχνολογία μειώνει το κόστος παραγωγής μπορεί να υιοθετηθεί. Αυτές οι τεχνολογίες, ωστόσο, συνήθως συνεπάγονται υψηλότερο επενδυτικό κόστος επειδή «οι παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας πρέπει να πληρωθούν» (Μαρξ 1973, σελ. 776). Αυτό δείχνει ότι η αυξημένη μηχανοποίηση αντανάκλα μια υψηλότερη οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, με αποτέλεσμα την πτώση του ποσοστού του κέρδους. Στην ουσία τόσο στο Hilferding όσο και στη Moszkowska και στους Baran και Sweezy τα συμπεράσματα βασίζονται στην υιοθέτηση της υπόθεσης του τέλειου ανταγωνισμού και «σκοτεινής της πλευράς» εκείνης του μονοπωλίου.

Επιστρέφοντας στη Moszkowska, αφού θεώρησε ότι είχε αποδείξει ότι το επιχείρημα της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους δεν ισχύει στράφηκε στην επεξήγηση της καπιταλιστικής κρίσης από τη σφαίρα της κυκλοφορίας.

Η αιτία της κρίσης βρίσκεται στο ότι οι πραγματικοί μισθοί είτε παραμένουν σταθεροί είτε αυξάνονται πιο αργά από την παραγωγικότητα της εργασίας καθώς η παραγωγή εκμηχανίζεται. Αυτό θα μειώσει την κατανάλωση των εργαζομένων ως ποσοστό του συνολικού προϊόντος. Το «κενό» που προκύπτει δεν μπορεί να εξισορροπηθεί από την αυξανόμενη ζήτηση των καπιταλιστών για μέσα παραγωγής.

Αυτό σημαίνει ότι η οικονομία θα λειτουργήσει σε ποσοστά χαμηλότερα της πλήρους δυναμικότητας επειδή η «παραγωγική ικανότητα των εργαζομένων» υπερβαίνει τη «καταναλωτική ικανότητα». Με άλλα λόγια, η Moszkowska παρουσίασε μια αναλυτικά συνεπή θεωρία υποκατανάλωσης.

Η θεωρία έχει διάφορα επιπλέον ενδιαφέροντα σημεία. Συγκεκριμένα, καθώς το σύστημα μετακινείται από τη φάση του «ακμάζοντος καπιταλισμού» στη φάση του «ύστερου καπιταλισμού», ο «εφεδρικός στρατός εργασίας» γίνεται μόνιμο φαινόμενο, όχι παροδικό πρόβλημα.

Η Moszkowska (1935) ολοκληρώνει τη θεωρία της κρίσης με το επιχείρημα ότι, καθώς προχωρά η τεχνική πρόοδος, υπάρχει μεγαλύτερο «κενό» μεταξύ της «παραγωγικής και της καταναλωτικής ισχύος μετά από την ολοκλήρωση κάθε οικονομικού κύκλου. Αυτό θα απαιτήσει εντονότερη μείωση της «παραγωγικής δυναμικότητας» κάτι που ενέχει τον κίνδυνο μόνιμης κρίσης.

Το ζήτημα της μόνιμης κρίσης το επεξεργάστηκε παραπέρα στο τελευταίο της βιβλίο (Moszkowska 1943). Εκεί παρουσίασε τη θεωρία του «κοινωνικού πλεονάσματος», η οποία αντιπροσωπεύει τη διαφορά μεταξύ της παραγωγής πλήρους παραγωγικής ικανότητας και της πραγματικής παραγωγής. Η «πλήρης παραγωγική ικανότητα» υπολογίζεται με την παραδοχή ότι κανένα μέρος των μέσων παραγωγής και του εργατικού δυναμικού δεν απασχολείται σε μη παραγωγική δραστηριότητα.

Σε αυτό βάσισε τη θέση της για την ανάγκη μη παραγωγικής χρήσης μεγάλου μέρους της παραγωγικής δυναμικότητας στη διαδικασία της καπιταλιστικής μεγέθυνσης. Είναι ο τρόπος με τον οποίο το σύστημα αντιδρά στην υποκατανάλωση των μαζών, την υπο-χρησιμοποίηση της παραγωγικής ικανότητας και την έλλειψη δυνατοτήτων για παραγωγική απασχόληση του αδρανούς κεφαλαίου. **Αυτές οι ιδέες αποτελούν βασικό συστατικό μέρος του βιβλίου των Baran - Sweezy Monopoly Capital (1968).**

Το βιβλίο *Monopoly Capital* είναι από τα πιο γνωστά και γενικώς αποδεκτά ετερόδοξα πονήματα στο επάγγελμα.

Στη βιβλιοκριτική του για το *American Economic Review*, ο Howard Sherman το αποκάλεσε «τη πρώτη σοβαρή προσπάθεια να επεκταθεί το μοντέλο του ανταγωνιστικού καπιταλισμού του Μαρξ στις συνθήκες του μονοπωλιακού καπιταλισμού».

Το βιβλίο πατάει πάνω στη θεωρία υποκατανάλωσης της Moszkowska όμως τη συνδυάζει με τα μονοπώλια του Hilferding.

Οι Sweezy και Baran υποστηρίζουν ότι, λόγω της χαμηλής κατανάλωσης και επενδύσεων, η ανάπτυξη του σύγχρονου/ μονοπωλιακού καπιταλισμού δεν είναι βιώσιμη.

Απαιτεί την υποστήριξη των κρατικών δαπανών, ιδίως των στρατιωτικών δαπανών, καθώς και άλλων μέσων απορρόφησης του «πλεονάσματος», όπως το Finance, το Real Estate και η Ασφάλιση (FIRE – Finance, Insurance and Real Estate).

Στο *Monopoly Capital*, ο Sweezy και ο Baran επιχειρηματολογούν ότι, εάν η οικονομία αφεθεί να πραγματοποιεί μόνο παραγωγικές δραστηριότητες, η μόνιμη κρίση του καπιταλισμού που οραματιζόταν η Λούξεμπουργκ και θεωρήθηκε ως πιθανότητα από τη Moszkowska θα γινόταν πραγματικότητα.

Υποστήριξαν ότι, ελλείψει εξωτερικών πηγών ζήτησης, ο «μονοπωλιακός καπιταλισμός θα βυθίζεται όλο και πιο βαθιά στον βάλτο της χρόνιας ύφεσης» (Sweezy και Baran 1968, σελ. 108).

Η χρόνια ύφεση οφείλεται στη κυριαρχία των ολιγοπωλίων που είναι οιονεί νεοκλασικά μονοπώλια. Με τα λόγια των Baran και Sweezy **“the appropriate price theory for an economy dominated by such [large] corporations is the traditional monopoly price theory of [...] neoclassical economics’ (Sweezy and Baran 1968, p. 59).**

Το επιχείρημα είναι το ακόλουθο:

Τα συνασπισμένα (καρτελοποιημένα) ολιγοπώλια τείνουν να εφαρμόζουν πιο παραγωγικές τεχνικές προκειμένου να μειώσουν τα κόστη τους, να αυξήσουν τα κέρδη τους και να διατηρήσουν τη δεσπόζουσα θέση τους. Ταυτόχρονα, αποφασίζουν συλλογικά για τις τιμές στο προκειμένου να μεγιστοποιηθεί το κέρδος του καρτέλ.

Αυτή η διαδικασία τους κάνει να πωλούν κοντά στην τιμή του νεοκλασικού μονοπωλίου που μεγιστοποιεί το κέρδος του. Αυτό συμβαίνει επειδή ο πιο αποτελεσματικός ολιγοπωλητής (μέλος του καρτέλ) επιβάλλει την τιμή του στους υπόλοιπους.

Σε αυτό το περιβάλλον, οι τιμές δεν γίνεται να μειωθούν, γιατί αυτό θα σήμαινε τη διάλυση της συλλογικής τιμολόγησης και έναν πόλεμο τιμών μεταξύ των ολιγοπωλίων

Αυτό όμως σημαίνει ότι, λόγω των υψηλών τιμών, και τα λιγότερα παραγωγικά ολιγοπώλια διατηρούν προσδοκίες κερδοφορίας. Ως εκ τούτου, παραμένουν σε λειτουργία και δεν απαξιώνουν τον εξοπλισμό τους.

Με άλλα λόγια, θα προγραμματίσουν την παραγωγή, δεδομένης της τιμής μεγιστοποιώντας του κέρδους.

Αυτός είναι ο λόγος που υπάρχει πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα και το «κοινωνικό πλεόνασμα», όπως ορίζεται από τη Moszkowska, συνεχίζει να αυξάνεται τόσο σε απόλυτους όσο και σε σχετικούς όρους.

Ως αποτέλεσμα, η παραγωγική κατανάλωση και οι επενδύσεις θα αποτελούν μειούμενο ποσοστό του πλεονάσματος.

Οι λόγοι είναι (1) οι αδύναμες επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο που περιορίζεται σε νέες πιο κερδοφόρες τεχνικές, (2) αργή προσαρμογή ή/και μείωση των μερισμάτων σε σχέση με (μεταβολές) των κερδών και (3) τυχόν αυξήσεις μισθών μεταβιβάζονται στις τιμές.

Ελλείψει στρατιωτικών δαπανών, μεγάλων εφευρέσεων, κρατικών δαπανών, διαφημίσεων, χρηματοπιστωτικών και τραπεζικών δραστηριοτήτων, είτε η παραγωγή θα παραμείνει απραγματοποίητη είτε θα συρρικνωθεί όλο και περισσότερο.

Η Χρηματιστικοποίηση στους Baran και Sweezy

Μέσα από αυτή την αλληλουχία ιδεών και επιχειρημάτων προκύπτει η πρώτη κατηγορία θεωριών χρηματιστικοποίησης που προέρχεται τον ίδιο το Sweezy και τη ομάδα του περιοδικού *Monthly Review* που αναπτύσσουν αυτές τις ιδέες μέχρι και σήμερα.

Είναι μια αναλυτικά συνεπής θεωρία που μοιάζει να εξηγεί τα γεγονότα μετά το 1980.

Συγκεκριμένα, με βάση το *Monopoly Capital*, προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την άνευ προηγουμένου ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα τα τελευταία τριάντα χρόνια (Magdoff and Sweezy 1987).

Διατήρησαν την υπόθεση ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός είναι εκ φύσεως στάσιμος. Η κυριαρχία των μονοπωλίων εμποδίζει τα πιθανά κέρδη να βρουν αποδοτικές επενδυτικές διεξόδους. Για το λόγο αυτό απαιτούνται εξωτερικοί παράγοντες για τη μεγέθυνση.

Ωστόσο, οι στρατιωτικές δαπάνες, οι οποίες αυξήθηκαν κατά τη διάρκεια της περιόδου Ρέηγκαν, δεν θεωρήθηκαν επαρκής για τη βγει το σύστημα από τη στασιμότητα (Sweezy 1980).

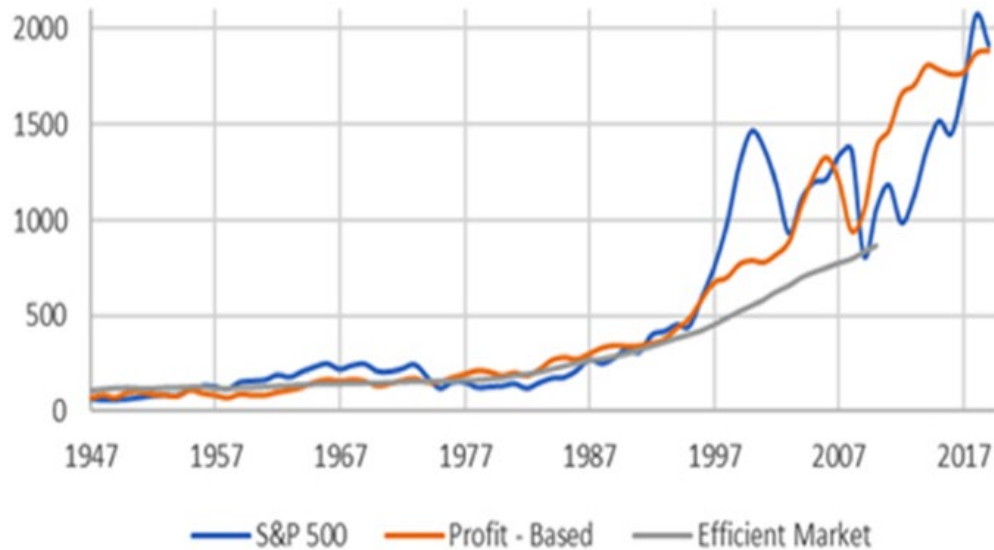
Ταυτόχρονα, ένας πόλεμος δεν ήταν μια λογική επιλογή στην πυρηνική εποχή. Για τον ίδιο λόγο, η πυροδότηση των περιφερειακών πολέμων, όπως η Κορέα και το Βιετνάμ, ήταν επίσης αδύνατοι

Έτσι, η ενίσχυση της μεγέθυνσης περιορίστηκε σε αυτό που ο Baran και ο Sweezy ονόμασαν FIRE

Αυτό το αναλυτικό σχήμα εξηγεί την έκρηξη του Finance μετά το 1980.

Μπορεί όμως να εξηγήσει και την κρίση;

Η σχολή του του *Monopoly Capital* υποστηρίζει ότι το κύμα χρηματιστικοποίησης μετά το 1980 προκάλεσε «φούσκες». Με άλλα λόγια, η απορρύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών οδήγησε σε εσφαλμένη τιμολόγηση των χρηματοοικονομικών τίτλων. Η φούσκα που προέκυψε έσκασε μέσα στο 2007/8 (Magdoff and Foster 2014).

Η εξήγηση είναι συνεπής με την θεωρία, αλλά έχει δύο προβλήματα. Από τη μια πλευρά, αναφέρεται σε «φούσκες» χωρίς θεωρία τιμολόγησης χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων. Προκειμένου να γνωρίζουμε εάν ένα περιουσιακό στοιχείο είναι π.χ., υπερτιμημένο, πρέπει να γνωρίζουμε τη σωστή τιμή του.

Από την άλλη, δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί τα συγκεκριμένα οικονομικά περιστατικά του 2007/8 οδήγησαν σε δέκα χρόνια υποτονικής μεγέθυνσης, και αυτό δεν συνέβη, για παράδειγμα, το 1987, με τη «Μαύρη Δευτέρα» του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης.

Αυτό φαίνεται και από το παρακείμενο σχήμα που δείχνει ότι τουλάχιστον για τις μετοχές μετά το 2000 δεν υπάρχει φούσκα. Το 2007 καταρρέουν τα θεμελιώδη μεγέθη δηλαδή το οριακό ποσοστό κέρδους (πορτοκαλί γραμμή) που ακολουθείται από την κατάρρευση του δείκτη S&P 500.

Βιβλιογραφία

Grossman, Henryk (1992/1929). *The Law of Accumulation and the Breakdown of the Capitalist System, being also a Theory of Crises*, [Translated and abridged by Jairus Banaji], London: Pluto Press. Available at Marxist Internet Archive <https://www.marxists.org/archive/grossman/1929/breakdown/>. Original German Edition: *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems (Zugleich eine Krisentheorie)*, Leipzig: C.L. Hirschfeld, 1929. (κεφάλαιο 2)

Hilferding, Rudolf (1981). *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*, London: Routledge & Kegan Paul. [Introduction by Tom Bottomore, translated by Morris Watnick and Sam Gordon]. 1st German edition: *Das Finanzkapital. Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus*, Vienna: Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Co., 1910. [*Marx-Studien*, 3]. (τα σημεία που μνημονεύονται στις σημειώσεις)

Rosdolsky, Roman (1977). *The Making of Marx's 'Capital' Volume 1*, London: Pluto Press. Original German Edition: *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen 'Kapital'*, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt (EVA), 1968. (κεφάλαιο 2,+ Appendix 2 για τη Luxemburg, Appendix 5^{ου} μέρους σελ. 398-413)

Sweezy, P., and P. Baran. 1968. *Monopoly Capital*. New York: Monthly Review Press. (τα σημεία που μνημονεύονται στις σημειώσεις)

Stravelakis N. 2022-23 “From Luxemburg to Sweezy: Notes on the Intellectual Influence of Hilferding’s *Finance Capital*” in Judith Delheim and Frieder Otto Wolf eds. *Rudolf Hilferding: What we still have to learn from his legacy?* Rosa Luxemburg Institute and Palgrave Mc Millan, London pp. 53-83